

**ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ІНСТИТУТУ ПОКАРАННЯ
НА ТЕРИТОРІЇ БУКОВИНИ У СКЛАДІ
МОЛДАВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА**

Торончук Іван Желувич

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Грекул-Ковалик Тетяна Анатоліївна

кандидат юридичних наук,

*асистент кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Буковина з XIV ст. увійшла до складу Молдавського князівства. Історико-правові події, того періоду на території Буковини залишаються маловивченими. Є лише окремі наукові розвідки, де розглядаються загально-історичні питання, оминаючи проблематику правового статусу Буковини у складі Молдавського князівства. У цьому контексті недослідженими залишаються питання злочину та покарання на буковинських землях у даний період.

До початку XV ст. основними джерелами права в румунських князівствах Молдавії та Валахії, що входили до складу Дакії, залишалися римські звичаї та закони. Незважаючи на спільне коріння від дако-римського народу (спільна релігія, звичаї, мова), обидві країни після отримання незалежності у XIV ст., почали закладати фундаменти власних правових систем.

На початку XV ст. правитель Молдови Александру чел Бун (1401–1433 рр.) з метою прискорення правових реформ запозичив від Візантійської імперії грецькі закони, зібрані та кодифіковані в Базілікале (Basilicale)¹. Даний кодекс, по суті, був компіляцією римських законів Східної та Західної Римських імперій (Romanorum Graecorumque imperatorum edictis ei conciliorum decretis niteretur) та, за свідченням визначного історика та правителя Молдови Дімітрія Кантеміра, був розроблений близько 1421 р.²

¹ Базілікале (Basilicale) – збірник юридичних текстів у 60 книгах, складений у IX–X століттях за наказом візантійських імператорів Василя I та Леона VI Мудрого, який замінив законодавство Юстиніана; також використовувався в румунських князівствах до 1865 р.

² Longinescu, S. G. (1912). Legi vechi românești și izvoarele lor (Pravila Moldovei din timpul lui Vasile Lupu). București : Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, P. F, G; 2.

Існування, у тому числі й застосування, згаданого кодексу заперечували російські дослідники, серед яких Кассо, оскільки не було знайдено жодної копії акта. Нікчемність відповідних спроб з боку російських дослідників спростували румунські та французькі науковці, серед яких професор румунського права Бухарестського університету С. Г. Лонгінеску. Він у дослідженні «Давні румунські закони та їх джерела» наводив відповідні приклади його застосування³.

Важливість існування та доведення використання кодексу 1421 р. є значна: це – одна з перших спроб кодифікації кримінальних законів у Європі, написана національною (румунською) мовою. Водночас, професор юридичного факультету Чернівецького університету (міжвоєнного періоду) К. Редулеску ставить кодекс в один ряд із «Салічною Правдою» та «Руською Правдою»⁴.

У 1646 р. за правління Василя Лупула⁵ в Молдавському князівстві був упроваджений новий Кримінальний кодекс, який складався з 1253 параграфів.

Перша частина (94 параграфи) взята й перекладена з латини відповідно до «*Leges colonariae isvoraile*». Деякі науковці вважають, що вона була «запозичена» із кодексу Александра чел Бун 1421 р. і згодом повністю інкорпорована в кодекс 1646 р.

Другу частину кодексу 1646 р. майже ідентично скопійовано та перекладено з «*Praxis et theoricæ criminalis*» (Ліон, 1616 р.)⁶.

Кримінальний кодекс Василя Лупула, перекладений румунською мовою й адаптований до румунських звичаїв, містив деякі застарілі репресивні норми (наприклад, принцип таліону). Однак запровадження нового кримінального законодавства дало можливість обмежити старі звичаї щодо застосування покарання, які навіть для того часу були варварськими, жорстокими, нерівними, принизливими. Зокрема, злочинців вішали, обезголовлювали або ж саджали на палю. Вид покарання залежав від соціально статусу. Крім цього, новий кодекс запровадив деякі новели, що почали застосовуватися тоді у кримінальному праві: пом'якшувальні обставини, виправдання, медична експертиза тощо. Також відбулося унормування встановлення віку притягнення до кримінальної відповідальності (неповнолітніх до 15 років не карали, а до осіб віком від 15 до 25 років застосовували більш м'які покарання, ніж до старших).

³ Longinescu, S. G. (1912). *Legi vechi românești și izvoarele lor (Pravila Moldovei din timpul lui Vasile Lupu)*. București : Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 468 p.

⁴ Торончук, І. Ж., Грекул-Ковалик, Т. А. (2021). Деякі аспекти розвитку кримінально-правової науки в Чернівецькому університеті в 1918–1940 рр. Наукові читання пам'яті Ганса Гросса : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Технодрук, С. 231; Rădulescu, C. (1922). *Curs de drept penal și chestiuni de criminologie ținut la Facultatea juridică din Cernăuți*. Cernăuți, P. 1XX.

⁵ Василь Лупул – сват Б. Хмельницького (молодша донька молдовського господаря В. Лупула, Розанда одружилася з Тимішем Хмельницьким, старшим сином Б. Хмельницького).

⁶ Berechet, Ș. (1926). *Judecata la români până în secolul al XVIII-lea*. Chișinău : Tipografia Eparhială «Cartea Românească», 104 p.

Кодекс 1646 р. навіть містив норми про помилування, які у французькому кримінальному законодавстві⁷ з'явилися лише наприкінці XIX ст. Так, у параграфі 175 зазначалося, що той, хто вкрав через велику бідність, не багато та лише стільки, скільки він з'їсть і скільки зможе одягнути, повинен бути прощеним, адже це означало, що він украв через потребу⁸.

Прогресивним у новому кодексі було й скасування впливу канонічного права – релігійних злочинів (єресь, магія, віровідступництво, чаклунство, прокляття тощо). Такого роду злочини в деяких європейських законодавствах зберігалися до початку XVIII ст., а прокляття в австрійському кримінальному кодексі до першої половини XX ст.

Отже, кодекс Василя Лупула належить вважати одним із перших кримінальних кодексів Європи, в якому знайшли відображення більшість доктринальних новел того часу. Це пов'язано із тим, що ні російський Судебник 1497 р., ні «Бамберзьке укладення» 1507 р. (Bambergensis), ні «Кримінально-судове укладення...» («*Institutio criminalis Carolinae*») 1532 р., ні кримінальний ордонанс французького короля Людовіка XIV 1670 р. не містили такої кількості запроваджених прогресивних новел у кримінальному праві.

У Молдавському князівстві судочинство вершили тільки правителі (домнітори)⁹ через своїх намісників, а суд над злочинцями здійснювався тільки на боярському дивані під його головуванням. Право тримати в'язниці, як і право на життя та смерть, належало тільки правителю¹⁰.

Під час свого 23-річного правління Василь Лупул, який очолював Боярський диван (найвища судова інституція), з усією суворістю застосовував свій кодекс, винісши, за свідченням різних джерел (хоча й документально не підтверджених), понад 40 000 смертних вироків. Однак домнітор не засуджував злочинців до смерті за скоєння злочину вперше, а лише карав їх побиттям, тортурами, виставленням до стовпа ганьби, а потім відпускав на волю, за другий злочин він відрізав їм одне вухо, за третій – друге і лише на четвертий раз міг засудити до смертної кари.

Стан в'язниць до і після набрання чинності кримінальним кодексом 1646 р. (у Валахії новий кримінальний кодекс уведений у дію в 1652 р.) був майже таким же, як і в усій Європі¹¹. Концепція покарання мала залякувальний і спокутний характер. Роль в'язниці, як карального

⁷ У кримінальному кодексі Франції пом'якшувальні обставини введені лише законом від 19 червня 1824 р., а потім узагальнені законом від 1 травня 1832 р.

⁸ Longinescu, S. G. (1912). *Legi vechi românești și izvoarele lor (Pravila Moldovei din timpul lui Vasile Lupu)*. București : Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 468 p.

⁹ Домнітор – князь, правитель.

¹⁰ Rădulescu, C. (1922). *Curs de drept penal și chestiunii de criminologie ținut la Facultatea juridică din Cernăuți*. Cernăuți, 302 p.

¹¹ Onisor, V. (1925). *Istoria dreptului roman : curs dr licenta*. Cluj : Tipografia Fondului Cartilor Funduae, P. 218; Mititelu, C. (1652). *Rudenia în «Pravila cea Mare»*. Târgoviște : Studiu juridico-canonic. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/122-140.pdf

механізму, була незначна. Вони сприймалися як тимчасові місця утримання до виконання вироку, оскільки найчастішою карою була смерть.

У наведених кримінальних кодексах немає положення про в'язниці, однак покарання у вигляді «ув'язнення» передбачалося за деякі легкі злочини із залученням до робіт у соляних кар'єрах.

Літописці XV, XVI і XVII століть описують в'язниці із нестерпними умовами перебування, розташовані у підвалах княжих палаців, монастирях або під дзвіницями церков¹².

Д. Кантемир у «*Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*» («Опис минулого та поточного стану Молдови»), ведучи мову про покарання, які застосовувалися, підкреслював, що: «катування і покарання бувають двох видів: розбійників вішають, церковних розбійників спалюють, боярам, які вб'ють когось, відрубують голову, а селян, які вчинили вбивство, садять на палю»¹³.

Оскільки позбавлення волі рідко застосовувалося як основний вид покарання, в'язниці були «малонаселені». Засуджені до інших видів покарань легко звільнялися після того, як їх клеймували або калічили відрізанням вух, носа чи рук. Хоча це питання стосувалося лише певних злочинів, у жодному з румунських князівств (за винятком періоду правління Влада Цепеша) не було ані витонченості тортур, ані різноманітності інквізиційних інструментів, як у в'язницях Заходу та Німеччини.

Отже, кримінальне законодавство, яке застосовувалося на буковинських землях у складі Молдавського князівства до 1774 р. (до моменту встановлення Австро-Угорського панування), розвивалося та залежало від кримінально-репресивної політики молдавських правителів, зберігаючи загальні тенденції тодішньої європейської доктрини, розуміння жорстокого покарання як головного фактору забезпечення порядку та спокою.

¹² Onisor, V. (1925). *Istoria dreptului roman : curs dr licenta*. Cluj : Tipografia Fondului Cartilor Funduae, P. 167–173.

¹³ Pop, T. (1924). *Drept penal comparat. Penologie și știință penitenciară*. Cluj : Institutul de Arte Grafice «Ardealul», P. 19.